

Oponentský posudek habilitační práce

Mgr. Jan Kalenda, Ph.D.

Vratký triumf: vývoj účasti v neformálním vzdělávání dospělých v České republice 1997 až 2016

Úvodem předesílám, že badatelskou činnost Jana Kalendy sleduji se zájmem již několik let, a to zejména jako čtenář jeho časopiseckých studií a účastník mezinárodních vědeckých konferencí. Zaznamenal jsem při té příležitosti také to, že velmi úspěšně vstoupil do mezinárodní akademické diskuse nad tématem účasti dospělých ve vzdělávání a jeho souvislostí. Spolu s tím předesílám, že hodnocená práce na dané téma vykazuje stejně vysokou úroveň jako studie, na něž navazuje a jejichž závěry rozvíjí.

Předmětem práce se stalo téma, jež můžeme označit jako jedno z nejdůležitějších andragogických témat, ale současně jako jedno z nejnáročnějších. Jeho zkoumatelnost je určována kromě jiného množstvím rovin problému a mimořádným počtem jeho souvislostí. Jedná se o jev jak univerzální, tak pokaždé vykazující výrazné idiografické rysy. Pokud poněkud předběhnu, lze konstatovat, že právě zde leží opora za jiných okolností přirozené námitky, proč je v práci jen relativně málo prostoru (děje se tak např. na s. 61) věnováno konkrétní evidenci řešeného problému v zahraničí. Země, které bychom v jiných ohledech mohli chápat jako dobře srovnatelné s Českou republikou, ve vztahu k řešené oblasti takto nepůsobí.

Autor úspěšně navazuje na domácí i světovou odbornou diskusi. To umožňuje rovněž jeho vynikající znalost aktuální vědecké debaty. Neeviduji jediného klíčového zahraničního autora, na něhož by prezentovaný výzkum nenavazoval. Uplatněný způsob práce charakterizuje schopnost odstupu, zpracování mimořádného množství dat a orientace v rámci rozličných disciplín. Interdisciplinární způsob práce je v případě zvoleného tématu nezbytný, ukazuje se opakovaně jako základní předpoklad rozvoje poznání. Vítám kombinaci pokročilé práce s rozsáhlými datovými soubory, zacházení s koncepty vzdělávání a učení se dospělých i sociálními teoriemi zaměřenými na problematiku jednání a sociální změny. Práce nabízí možnost sledovat vybrané otázky ve vývoji, který je detailně popisován i problematizován. Dostáváme se tak daleko za rámec nakládání s dílčími časovými „snímky“, byť třeba unikátními díky množství informací, které nabízejí. Osvědčuje se přístup kombinující analýzu mikro, mezo a makro úrovně analyzované reality.

V dalších částech posudku se zaměřuji na vybrané rysy práce, o nichž je možné vést nějakou podobu polemiky. Zdůrazňuji ale, že se zde nejedná o připomínky a náměty, které by byly podávány v „silné“ variantě polemiky zpochybňující zvolený postup a dosažené výsledky předložené práce. Jde mi o možnost podnítit úvahy a podpořit možné náměty pro diskusi během obhajoby práce.

- Obtížnost zvoleného tématu je dána také základní povahou pole („field“) vzdělávání dospělých, které bývá někdy (zejm. Rubenson) charakterizováno jako slabé („weak“). Přestože je v textu (např. s. 63) tato skutečnost uvedena i kontextuálně – ve vazbě na neformální vzdělávání dospělých – mohlo by být více prostoru věnováno mimopracovnímu (neprofesnímu) neformálnímu vzdělávání dospělých (NVD). Pak by bylo možné lépe porozumět potenciálním přínosům účasti na vzdělávání, a tak nepřímo také důvodům, proč je možné chápat vzdělávání dospělých jako hodnotu. V práci je to sice naznačeno (s. 10 nebo 168), ale neprofesní vzdělávání je zde jinak málo „viditelné“, oblast

pracovně orientovaného neformálního vzdělávání je implicitně někdy ztotožňována s neformálním vzděláváním dospělých jako celkem.

- V souvislosti s empiricky evidovatelnými přínosy vzdělávání bych se rád zeptal na možnost intenzivnějšího využití výsledků výzkumu PIAAC pro Českou republiku.
- Je-li při interpretaci českého vývoje účasti na NVD využit Beck a jeho přístup k individualizaci a (sociálním) rizikům (s. 126 a násl.), může zaznít poukaz i na v práci nediskutovaný aspekt Beckova přístupu, totiž na celkovou proměnu způsobu života, jež by měla přirozeně vyvolávat zájem také o nepracovně orientované podoby NVD (např. ve vazbě na poradenství).
- S ohledem na často paradoxní realitu se nelze vyhnout ne zcela jednoznačným diagnózám. V případě české ekonomiky, resp. trhu práce (hlavně kap. 3, 6) je konstatována relativní stálost většiny pracovních míst a jen omezený vývoj směrem k realitě „společnosti vědění“ typické důrazem na inovace i složité a samostatné rozhodování pracovníků. Současně je poukázáno na postupný tlak na flexibilizaci práce. Pokud je omezená flexibilita chápána jako jeden z důvodů slabého zájmu o NVD, pak v případě tematizovaných (a z hlediska účasti na NVD vyzdvihovalých) severovýchodních zemí tomu tak může být jen těžko. Proto formuluji podnět-upozornění na váhu „kultury učení“, kdy vzdělávání dospělých může být chápáno a široce přijímáno ne primárně pod tlakem na výkon na pracovním trhu.
- Pokud spatřuji v práci nějaké spornější místo, je to právě poměrně malý důraz na kulturu v širším slova smyslu. Současně oceňuji, že se k tomuto motivu práce intenzivně dostává ve svém Závěru (resp. bilancujícím vyústění). Formuluji podnět, zda právě slabá kultura učení dospělých v ČR není jednou z příčin nízkého zájmu o něj (viz problém vnitřní motivace a incentív ke vzdělávání řešený v práci). Pak by nemusel být tak silný důraz kladen třeba na narušení tržního prostředí prostřednictvím činnosti ESF (zejm. s. 181), ale šlo by poukázat na nevyužitou příležitost různých podob podpory NVD ze strany státu (necháme-li stranou proklamace v politických dokumentech), zaměstnavatelů, odborů, ale i jiných aktérů.
- Lze dobře rozumět argumentu o politice a řízení NVD jako vždy nějak zaostávajících za vývojem praxe (s. 58), současně ale zřejmě platí i argumenty o vlivu politiky na politické řízení oblasti (viz v práci uváděný fenomén „governing by numbers“).

Práce využívá adekvátní terminologii, otázkou je, zda by na několika málo vybraných místech (např. s. 119) nebylo vhodnější hovořit místo o (celoživotním) „vzdělávání“ raději o „učení“. Totéž platí v případě „tréninku“ a „odborné přípravě“.

Text je psán poutavě, místy je jeho jazyk „květnatější“, než bývá standardní, to ale nechápu jako mínus.

Z formálního hlediska je potřeba na okraj poznamenat několik v hlavním textu uvedených a v soupisu literatury absentujících zdrojů (Blumer ze s. 9, Burke a Jackson ze s. 15). Korektuře uniklo několik drobných chyb u jmen odkazovaných autorů a autorek (mj. Sotiria Grek na s. 46, přehozená křestní jména Grotluschen a Krejcik ze s. 66).

Předloženou habilitační práci vysoce oceňuji pro její systematický přístup, vyčerpávající a do hloubky jdoucí podobu. Jedná se o originální a zralé dílo, jehož příspěvek pro výzkum je nezpochybnitelný. Proto jednoznačně doporučuji pokračování v habilitačním řízení.